

УДК 141.7:32.001

Шанюк Є. О., НУ «ОЮА»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ АНТИГЛОБАЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

В статті розглянуто основні концептуальні підходи до розуміння антиглобалізму як міжнародного громадського протестного руху, його тенденції, форми та ідеологічні засади.

Автор розглядає антиглобалізм як сукупність ідейних поглядів громадських організацій, рухів та ініціативних груп, які ведуть боротьбу з соціальними, економічними, політичними та екологічними наслідками глобалізації в її нинішній формі. Також проаналізовано суттєві риси помірною та радикального антиглобалізму, реформістського та альтернативістського антиглобалізму, альтерглобалізму та лівого антиглобалізму.

Антиглобалізм представляє сьогодні один з найцікавіших і неоднозначніших феноменів розвитку світової спільноти. Це міжнародний громадський протестний рух, сутність якого виражається в інтелектуальній і організаційній альтернативі неоліберальній глобалізації та практиці побудови однополюсного світу. З іншого боку, виступаючи проти глобалізації і її носіїв, антиглобалістський рух носить, по суті справи, той же глобалістичний характер.

Антиглобалізм є сукупністю ідейних поглядів громадських організацій, рухів та ініціативних груп, які ведуть боротьбу з соціальними, економічними, політичними і екологічними наслідками глобалізації в її нинішній формі.

Основною причиною створення антиглобалістського руху є глобальне панування товарно-грошових відносин і глобального ринку з його вкрай жорсткими правилами регулювання, підривом моральних норм поведінки людини, редукцією людини до економічної тварини. Причиною створення руху стало також створення соціального, економічного і політичного простору, і переважна частина людства втратила свої демократичні права, свободи, можливості участі в прийнятті рішень і права на нормальне людське життя. В результаті створення цих світових просторів різко збільшується розрив між багатими і бідними, а світовий поділ праці підриває можливості отримання сучасної освіти,

знання і, за винятком невеликої частки інтелектуалів з цих країн, позбавляє їх можливості рівноправного доступу до благ всесвітньої цивілізації [1].

Багато зарубіжних вчених активно досліджують процес глобалізації та її вплив на міжнародні відносини. Серед найбільш відомих можна відзначити роботи Б. Баді, У. Бека, А. Гідденса, С. Краснера, Т. Луарда, А. Макгрю, Дж. Пая, К. Охмана, П. Кругмана, Р. Петрелла, Дж. Розенау, Дж. Сакса, Дж. Стігліца, Т. Фрідмана, Ф. Фукуями, Д. Хелда та ін., в яких розглядаються політичні аспекти розвитку міжнародних відносин на сучасному етапі, основні напрямки глобалізації, особливості її прояву в різних сферах суспільного життя.

Розгляду структури, складу, теоретичних та ідеологічних основ антиглобалізму присвячені роботи К. Агітона, С. Аміна, І. Валлерстайна, І. Маркоса, Е. Туссена, Ф. Утара, Н. Хомського, Н. Клейна, К. Клемана.

На думку Зигмунда Баумана, глобалізація – не стільки формує єдиний світ, скільки сприяє посиленню його фрагментарності та в кінцевому підсумку являє собою продукт «індивідуалізованого» суспільства. Глобалізація виступає як тоталітарне впровадження логіки фінансових ринків в усі сфери життя. З. Бауман також вживає термін «глокалізація», що означає процес економічного, соціального, культурного розвитку, що характеризується співіснуванням різноспрямованих тенденцій: на тлі глобалізації замість очікуваного зникнення регіональних відмінностей відбувається їх збереження і посилення. Отже, глобалізація супроводжується «глокалізацією». Роль регіональних еліт при цьому зводиться до перетворення в «поліцейські ділянки», що конкурують з центральним урядом і між собою за отримання інвестицій. З. Бауман зазначає, що спостережуваний в наші дні процес дроблення держав і виникнення все нових і нових націй свідчить про занепад національного [2, с.158].

Е. Гідденс розглядає глобалізацію як пряме продовження модернізації, вважаючи, що глобалізація внутрішньо притаманна сучасності. Крім того, він стверджує, що світ в процесі глобалізації не тільки не став більш «керованим», а навпаки, вийшов з-під контролю [4, с.87].

Такі наукові настрої стосовно глобалізації спричинили подальше посилення критики цього явища.

Одним з ідеологів антиглобалістського руху визнаний П. Бурдье. Він виступав за створення загальноєвропейського руху, стримуючого розрегулювання економіки, нинішні форми глобалізації і панування транснаціональних корпорацій. Він також наполягав на федеративному устрої різних сил цивільної самооборони без насильницького об'єднання, стверджував, що громадські рухи всіляко повинні зберігати спонтанний характер і не створювати професійне керівництво [3, с.56].

Особливої поваги заслуговує праця американських дослідників Т. Негрі і М. Хардта. У своїй роботі «Імперія» вони висувають гіпотезу про те, що суверенітет придбав нову форму, яка складається з ряду національних та наднаціональних організмів, об'єднаних єдиною логікою панування. Цей новий глобальний вид влади названий авторами Імперією. Імперія, в їх тлумаченні, – це політичний суб'єкт, що ефективно регулює глобальні обміни, суверенна влада, яка править світом. Руїнується суверенітет національних держав і їх зростаюча нездатність до регулювання економічних і культурних обмінів є, по суті, одним з основних симптомів її настання [8].

Вивчення антиглобалізму досі залишається актуальним напрямком наукового дискурсу.

По-перше, вивчення антиглобалістського руху дає розуміння гостроти суперечностей, які існують між світовою політичною елітою і її баченням майбутнього світопорядку і громадськими колами, чия думка в більшості випадків ігнорується. Це протистояння має своєю видимою стороною масові демонстрації і зіткнення з представниками правоохоронних органів. Проте, було б значним зменшенням зводити це протистояння виключно до протестних дій і тиражування практично ідентичних відеосюжетів, присвячених цим подіям.

По-друге, слід розібратися в тому, який імпульс закладений в цьому новому русі – суто негативний, деструктивний або все-таки позитивний початок, орієнтований на творення інших відносин, порядку і основ. Очевидно, що існує розчарування в можливостях виборних органів і партійних організацій вплинути на рішення ряду злободенних питань. Разом з тим, рамки проблем розширюються і деякі з них в даний час мають не тільки національний або регіональний, а й глобальний характер. Подібна ситуація дала потужний поштовх до прояву ініціатив «знизу», багато хто з яких незабаром придбали десятки тисяч прихильників.

По-третє, актуальність вивчення антиглобалістського руху, який набув характеру глобального процесу в сучасному світі, обумовлена тим, що його сутнісні характеристики, політичне значення і наукове обґрунтування ще недостатньо виявлені [7, с.115].

Однією з головних відмінних рис антиглобалізму є його плюралістичність і багатоаспектність. Для руху характерний мережевий принцип організації: неієрархічність, горизонтальність, кооперація учасників, чіткість і швидкість створення і розпаду структур, відкритість для «входу» і «виходу», загальнодоступність ресурсів, рівноправність учасників, вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності. Ще один важливий аспект антиглобалізму це інтеркласовість та інтерідеологічність.

Прихильники антиглобалізму, як правило, не використовують цю назву для самоідентифікації (або використовують його в лапках). Рух вважає за необхідне не протистояти процесам інтеграції, а змінити панівну нині ліберальну капіталістичну форму глобалізації. Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на засадах демократії, соціальної справедливості, а також поважаючи автономність і самобутність національно-культурних утворень [1].

Однак аморфність і різноманітність руху не дозволяє говорити про нього єдиної позиції. Його активісти виходять з різних, іноді прямо протилежних підходів до розуміння глобалізації, дотримуються різних поглядів про альтернативи цьому процесу і використовують неоднакові методи і тактику дій.

У загальному і цілому в руслі антиглобалістського руху простежуються дві тенденції:

1) заперечення неоліберального варіанту капіталізму і «крайнощів» вільної торгівлі;

2) пошук альтернативи існуючому устрою.

Серед основних ідей, поділюваних багатьма антиглобалістами:

– Критика транснаціональних корпорацій як джерела «вселенської влади»;

– Заклики до зміцнення суверенітету і влади національних держав на противагу «транснаціональному контролю»;

– Захист національних культур від розтлінного впливу масової поп-культури і «стандартизації умов»;

– Зміцнення і «заохочення національного виробництва» на противагу «транснаціональному»;

– Протест проти споживчого і хижацького ставлення до природи, розриву в рівні доходів і споживання в країнах «золотого мільярда» і третього світу [1].

Різномірність груп і течій, які беруть участь в антиглобалістському русі досі не дозволила їм створити будь-які чіткі і оформлені організаційні структури. Самі учасники нерідко розглядають таку розпорошеність як свого роду перевагу руху або навіть принципово новий тип організації, заснований на мережевому принципі і діалозі. Так, один з теоретиків антиглобалістського руху Іммануїл Валлерстайн оголошує його альтернативою старої моделі лівих політичних партій – централізованих і орієнтованих на завоювання влади. У антиглобалістів відсутні централізовані структури, але є «вкрай гнучка коаліція транснаціональних, національних і локальних рухів з різними пріоритетами».

Головною формою антиглобалістського руху є масові акції і кампанії протесту і громадянської непокори. Вони супроводжуються ходами і мітингами, в яких нерідко беруть участь тисячі і навіть сотні тисяч людей. Передбачається, що така націленість на конкретні дії повинна дозволити з'єднати разом різні ініціативні групи з різних країн для боротьби під загальними гаслами, розвинути узи солідарності «знизу» і поступово закласти основу для знаходження консенсусу між учасниками. У 1998 в якості такої децентралізованої мережі ініціатив опору проти «вільної торгівлі» та Світової організації торгівлі було створено «Глобальну дію народів» (People's Global Action). В даний час марші та акції протесту проводяться зазвичай коаліціями груп. Організують такі виступи спільні комітети, утворені з представників груп; рішення приймаються, по можливості, на основі загальної згоди. Будь який офіційний керівний центр і формальна ієрархія при цьому відсутні.

Основні діючі суб'єкти антиглобалістського руху – це громадські, неурядові чи політичні групи і асоціації. Вони можуть носити місцевий, регіональний, національний або міжнародний характер, займатися конкретною вузькою проблематикою або претендувати на рішення проблем в масштабі всього суспільства. Спектр цих організацій досить широкий. Наприклад, до складу «Соціального форуму Генуї» (Genoa Social Forum), який організував акції протесту проти зустрічі Великої вісімки в цьому італійському місті в липні 2001, увійшло понад 500 груп. Серед учасників виступів

були місцеві цивільні, пацифістські, антивоєнні, екологічні, правозахисні, жіночі, студентські та молодіжні організації, католицькі рухи, групи солідарності, рух за списання боргів «Третього світу», самоврядні соціальні центри та пов'язані з ними структури (більш помірні «Tute bianche» і радикальна «Network per i diritti globali»), профспілки, політичні організації лівих і т.д. Зазвичай вони координують свої дії, в залежності від конкретних потреб (для проведення акцій, спільного відстоювання інтересів і т.д.).

У зв'язку з цим, в рамках даної статті також необхідно розглянути концептуальні підходи до розуміння антиглобалізму.

М. Баранов виділяє дві течії в антиглобалістському русі – помірну і радикальну. Представники помірного руху виступають за:

- Використання структур громадянського суспільства у вирішенні найбільш гострих глобальних проблем;
- Посилення контролю над діяльністю корпорацій;
- Проведення дискусій з найбільш актуальних питань сучасності;
- Пошук альтернатив гегемонії транснаціонального капіталу.

Їх діяльність концентрується на проведенні соціальних форумів з метою протиставити самітам світової політичної і економічної еліти максимально широкий спектр думок громадянського суспільства.

Радикали дотримуються тактики прямої дії – руйнування корпоративної власності, жорстких зіткнень з поліцією, що практикуються анархістами [1].

Інші дослідники, наприклад В. Мітева, в руслі руху виявляють дві головні тенденції – реформістську і «альтернативістську». З метою самоідентифікації ними використовуються назви «антиглобалістський рух» і «альтерглобалістський рух» («рух за альтернативну глобалізацію», «рух за глобальну справедливість», «рух рухів» і т. п.).

Представники реформістського течії антиглобалістського руху ставлять своїм завданням виправлення вад нинішнього світового розвитку (хоча деякі з його учасників схильні дотримуватися революційних методів). Їого прихильники вважають, що сучасний капіталізм можна реформувати зсередини, якщо, наприклад, ввести податок Тобіна, змінити принципи організації найважливіших міжнародних фінансових організацій – Міжнародного Валютного фонду, Світової організації торгівлі, зробити діяльність «Великої вісімки» більш прозорою і т. п. [5, с.56].

Слід також зазначити, що самі учасники антиглобалістського руху вважають термін «антиглобалізм» не зовсім вдалим та таким, що викривляє дійсний сенс руху, представляє його учасників, як противників процесу глобалізації, що не відповідає дійсності. Антиглобалістський рух бореться не проти глобалізації, оскільки бачить в ній, головним чином, об'єктивний процес, а проти негативних наслідків її неоліберальної моделі, здійснюваної в вузьких інтересах транснаціональних компаній і міжнародного фінансового капіталу [5, с.92].

Термін «альтерглобалізм», або «альтернативний глобалізм» взагалі є широко поширеним; ця концепція розглядає іншу модель глобалізації – знизу і в інтересах громадян.

Термін «альтерглобалізм» був висунутий самими представниками вищеописаного руху для протиставлення нав'язаному офіційними ЗМІ терміну «антиглобалізм». Справа в тому, що префікс «анти» вказує на повне заперечення глобалізації, а це суперечить змісту, методам діяльності та складу учасників цього глобального руху, які виступають проти існуючої моделі глобалізації, але за нову ціннісну парадигму; суть цієї парадигми істотно відрізняється від пануючої неоліберальної шляхом надання переваги захисту навколишнього середовища перед економічним ростом, співробітництву перед конкуренцією, підтримкою заощадження ресурсів для майбутніх поколінь, зменшенню технологічних ризиків, ширшій участі громадян у прийнятті важливих рішень, тощо. Зростання прихильників цієї системи цінностей створило ґрунт для формування альтернативного стилю життя, альтернативної моделі соціальних відносин та вплинуло на підйом нового протестного руху.

Альтерглобалісти віддають перевагу цьому терміну, наголошуючи, що в цілому вони підтримують глобалізацію, але виступають проти тих її форм, які їх не влаштовують. Термін «антиглобалізм» визначає більш широке коло противників сучасної глобалізації і акцентує увагу на її неоліберальному характері.

Альтерглобалізм ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. З'явившись спочатку як частина антиглобального руху, альтерглобалізм виокремлюється із загальнопротестного ставлення до глобалізації. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001-2002 роках на соціальних форумах в Португалії та у Флоренції. Альтерглобалізм не просто критикує

глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, провадилася б в інтересах широкого кола учасників й вела б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям» [6, с.185].

Окремо варто зупинитись на такому явищі як лівий антиглобалізм.

Ліве крило антиглобалістів, дотримуючись значною мірою анархістських традицій, відмовляється бачити в державі нейтральний інструмент в інтересах всього суспільства, вважаючи його інструментом панування і гноблення, а також засуджує націоналізм. Лівий антиглобалізм закликає до демонтажу державних структур самоорганізованим суспільством, а не до зміцнення національних держав. Гострі суперечки з цього питання спалахнули, наприклад, на конференції «Глобального дії народів» в Женеві в 1998: представники громадських рухів з країн «третього світу» наполягли на включенні пункту про національно-державний суверенітет в заключну декларацію, а багато учасників з Європи (переважно ліві) марно заперечували.

На лівому фланзі антиглобалістського руху переважають настрої традиційного «антиімперіалізму». У зв'язку з цим вістря критики часто звернено проти США як найбільш потужної військової держави світу і проти держав, які сприймаються як американські «сателіти» (наприклад, Ізраїлю). Одночасно виражаються симпатії на адресу «національно-визвольних» рухів, при чому часто не береться до уваги те, що і вони роблять насильства проти цивільного населення і меншин.

Отже, антиглобалізм як рух складається з великої кількості груп та течій, що не дозволяє їм утворити та оформити чітку організаційну структуру. Крім того, різні думки стосовно назви руху, його ідеології та цілей існують навіть серед активних прихильників антиглобалізму.

Бібліографічний список:

1. Баранов Н. Конспект лекцій курсу «Политические идеологии». [Електронний ресурс] / Н. Баранов – Режим доступу: <http://nicbar.ru/ideologii.htm>

2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. / З. Бауман. – М: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
3. Бурдьё П. Практический смысл / П. Бурдьё. – М: Институт экспериментальной социологии, 2001. – 562 с.
4. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М: Издательство «Весь Мир», 2004. – 120 с.
5. Митева В. В. Реформистское течение в структуре антиглобалистского движения: состав, цели и перспективы : дис. канд. політ. наук : 23.00.04. / Митева В. В. – М.: Мгу им. М.В. Ломоносова, 2005. – 167 с.
6. Радзієвська С. О. Глобальна економіка. Курс лекцій. / С. О. Радзієвська. – Київ: «СІК ГРУПІ УКРАЇНА», 2005. – 344 с.
7. Федорова Е. В. Антиглобалистское движение: сущность, структура, политическая практика : дис. канд. політ. наук : 23.00.04. / Е. В. Федорова. – Санкт-Петербург, 2007. – 215 с.
8. Хардт М. Империя / Пер. с англ., под ред. Г.В.Каменской, М.С.Фетисова / М. Хардт, А. Негри. – М: Праксис, 2004. – 440 с.

В статье рассмотрены основные концептуальные подходы к пониманию антиглобализма как международного общественного протестного движения, его тенденции, формы и идеологические основы.

Автор рассматривает антиглобализм как совокупность идейных взглядов общественных организаций, движений и инициативных групп, которые ведут борьбу с социальными, экономическими, политическими и экологическими последствиями глобализации в ее нынешней форме. Также проанализированы существенные черты умеренного и радикального антиглобализма, реформистского и альтернативистского антиглобализма, альтерглобализма и левого антиглобализма.

The article reviews main conceptual approaches to understanding of anti-globalism as international social protest movement, its trends, forms and ideological principles.

The author examines anti-globalism as a set of ideological views of NGOs, movements and action groups who are struggling with social, economic, political and environmental consequences of globalization in its current form. Also, the article analyzes essential features of moderate and radical anti-globalism, reformist and alternative anti-globalism, alter-globalism and left anti-globalism.

Стаття надійшла до редколегії 07.11.2016